

Потенціал слова в системі виховання державно-правової свідомості

Михайло Гордієнко,
кандидат політичних наук, доцент

*Медвідь А. М., Медвідь Ф. М. Ораторське мистецтво
правників: Навчальний посібник. – Київ: Міленіум, 2005. – 336 с.*

Сучасні процеси радикального оновлення українського суспільства порушили питання й про функціонування мови, переосмислення як класичної, так і національної риторичної спадщини, розвитку сучасного ораторського мистецтва. Нині в Україні виникли сприятливі умови для розширення ареалу вживання літературної української мови. Це передбачає необхідність опанування її термінологічними, стильовими, емоційно-експресивними та іншими ресурсами, щоб повернути їй роль творця духовного світу людини. Повага до слова в нашому суспільстві необхідна так само, як і до самої людини.

Отже, новітня доба української ідентичності породжує запит на адекватні теоретичні рефлексії в різних галузях наукових знань. Саме в період унікальних соціально-політичних змін українського соціуму, коли постала нагальна потреба реалізовувати політику конструктивного державотворення, що не мислиться без виховання правосвідомості громадян, випущено ґрунтовний навчальний посібник А. Медвідь і Ф. Медвідя „Ораторське мистецтво правників”. Треба відразу зауважити, що автори відмежувались від будь-якого кон’юнктурного висвітлення порушених проблем, а зміст і виклад основних понять свого дослідження здійснюють на засадах професіоналізму, досконалого знання об’єкта вивчення, використовуючи різноплановий мовно-правовий інструментарій та враховуючи концептуальні зміни суспільно-політичних реалій. Українська політична дійсність відкриває широкий простір для максимального прояву свободи індивіда, реалізації його професійного потенціалу, здійснення успішної політичної кар’єри. Та ефективніше скористатися демократичними цінностями значно легше тим громадянам, які вміють переконувати живим словом, володіють ораторським мистецтвом. Особливо знання теорії і практики досконалої комунікації потребують активні політичні діячі, студенти, викладачі, прокурори,

Михайло Гордієнко

адвокати. В першу чергу цій категорії людей неодмінно слід користуватися таким посібником, як „Ораторське мистецтво правників”, адже в ньому на високому науковому рівні та в доступній формі подано філософсько-правову спадщину світової і вітчизняної риторики.

Проаналізувавши широкий спектр літературних джерел з даної проблематики, автори посібника досить вдало визначають методологічні підходи і принципи вивчення ораторського мистецтва, окреслюють проблеми, які заважали розвитку і вдосконаленню риторики як науки. Головною причиною, яка зумовила дефіцит ораторської культури і недостатній рівень розробки проблем риторики в Україні, є перманентна експансія зовнішніх чинників на українські етнічні терени. І якщо в період з XVII по XIX століття ще була певна можливість звучати слову Г. Сковороди, Ф. Прокоповича, П. Могили, І. Гізеля та інших просвітителів-гуманістів, то радянський політичний режим формував людину безмовну, в якій замість історичної пам'яті й національної свідомості штучно насаджувались догмати комуністичної ідеології та космополітична байдужість. Кращих духовно-інтелектуальних представників української нації, які відхилилися від генеральної лінії партії, не тільки відстороняли від влади, культури, творчості – їх було фізично знищено або ізольовано в таборах. Сама наука риторика піддавалася остракізму, що привело її до руйнації та виродження у свій антипод – демагогію і схоластичну балаканину.

Взагалі за часів СРСР в Україні апріорі про існування ораторського мистецтва говорити не доводиться, бо й сама українська мова всіляко обмежувалася, на чому й наголошують А. Медвідь і Ф. Медвідь у першому розділі посібника. Тут чітко виписано політико-правові підстави утвердження державного статусу української мови (подається витяг із Конституції України), а також робляться посилання на Кримінально-процесуальний та Цивільно-процесуальний кодекси України, які визначають, що судочинство провадиться українською мовою або мовою більшості населення певної місцевості. В цілому формувати риторичну культуру особистості необхідно на засадах якісної української мови. За роки незалежності у нас не бракувало мовних інквізиторів, наслідком діяльності яких є хронічна недуга української мови, її лінгвістична кастрація. Симптомом цієї хвороби є суржик, себто особливий перехідний етап між життям і смертю мови. Там, де мови не чути, неможлива генерація її лексичних зв'язків та адекватне відтворення навколишніх явищ і процесів. Хоча останнім часом українська мова починає звільнятися від своєї периферійності, до неї змінилося психоемоційне ставлення, що створює перспективи для вдосконалення ораторського мистецтва.

Досліджуючи жанри (роди й види) ораторського мистецтва, автори посібника розглядають основні його форми, вирізняючи: соціально-

політичне красномовство, парламентську риторичку, академічне, соціально-побутове, судове, лекційно-пропагандистське, дипломатичне, військове, торговельне (рекламне), церковно-богословське красномовство. На підставі цього аналізу автори стверджують, що однією із суттєвих ознак демократизації життя суспільства є перехід від повчального монологу до гострого діалогу з реальним чи уявним опонентом, розвиток еристики (мистецтво вести полеміку). Не применшуючи значення монологічної форми, дослідники цілком слушно зазначають, що авторитарний монолог адміністративно-командної системи суперечить засадам демократизованого суспільного життя, яке будується на діалозі в політиці, пропаганді, навчанні. Невміння вести демократичний, конструктивний діалог (основними різновидами його є: дискусія, диспут, полеміка, бесіда-полілог, спір), призводить до протистояння сил у суспільстві. Демократичні сили програють перед опонентами через низку причин, серед яких автори виокремлюють, зокрема, невінність зрозуміти, проаналізувати позицію опонента чи аудиторії через брак необхідних знань про них.

Автори посібника стверджують: „Життя свідчить: якщо дискусію, полеміку ведуть у конструктивному дусі, то вони стають відчутною силою і сприяють перемозі нових ідей, уявлень в економіці, політиці, культурі, спонуканню найширших верств трудящих до активізації суспільного життя... Діалог – вагомий компонент діяльності сучасних політичних лідерів нового політичного мислення, інструмент формування цивілізованих внутрішньодержавних, міжнародних відносин” [с. 43]. Взагалі, на думку авторів, діалог тлумачиться як універсальний засіб не лише політичної комунікації, він виступає ефективним та дієвим чинником і в академічній педагогіці – забезпечує надання якісної освіти та виховання, сприяє інтенсифікації навчального процесу, створює демократичне середовище для толерантної взаємодії.

Важливим є другий розділ посібника – „З історії ораторського мистецтва”. В ньому проаналізовано ораторську творчість найвідоміших античних мислителів (Горгія, Іократа, Демосфена, Сократа, Платона, Аристотеля). Серед провідних постатей цього періоду автори виокремлюють батька риторички, видатного оратора, філософа і письменника Давнього Риму Марка Туллія Цицерона. Спираючись на риторичний досвід своїх попередників (Перікла, Сократа, Платона, Демосфена), Цицерон у праці „Про оратора” обґрунтовує ідеальний тип красномовця, який повинен бути уважним, мати досконалу пам'ять, загартовану волю. Римський філософ стверджував, що лише у поєднанні зі знаннями і досвідом риторика спроможна витворити політичного лідера. Інша знакова постать цієї доби – засновник Римської імперії Гай Юлій Цезар. Його більше приваблювали політика і державницькі справи, ніж яскраві риторичні спічі. В якості висновку цього розділу в посібнику

Михайло Гордієнко

прагматично констатується, що з утратою політичних свобод занепадає й риторична наука, натомість процвітає урочисте, епідиктичне. Воно мало привабливу зовнішність, але носило формалізований характер.

Заслужує на увагу те, що в посібнику ексклюзивно представлено вітчизняне ораторське мистецтво. В хронологічній послідовності автори подають матеріали про найвизначніші письмові пам'ятки українського етносу. Серед них: культова пам'ятка української етнічної релігії „Велесова книга”, „Устав” князя Володимира. „Золоте слово Святослава”, праця Іларіона „Слово про закон і благодать”, „Повчання Володимира Мономаха”.

Цілком закономірною є пильна увага авторів до ролі Києво-Могилянської академії у розвитку риторики. В посібнику вміщено фрагменти творів Ф. Прокоповича, Г. Сковороди, М. Ломоносова, М. Сперанського, О. Мерзлякова, К. Зеленецького.

В останніх двох розділах посібника йдеться про основні вимоги до ораторської творчості, аналізуються закони риторики, досліджується судове мовлення як провідний жанр ораторського мистецтва, даються поради майбутньому красномовцю.

Посібник А. Медвідь і Ф. Медвідя написаний з об'єктивістських позицій і є новаторським за своєю суттю. Авторі зробили як суттєвий вклад у відновлення статусу риторики як науки і навчальної дисципліни, так і дали теоретичний месидж до творення демократичного, правового українського суспільства.

Разом з тим, авторам можна порадити більше екстраполювати окремі теоретичні посилення на практичну дійсність (особливо українську її площину), хоча наші реалії наскільки динамічно змінюються, що матеріал гуманітарного характеру теж необхідно постійно оновлювати.

Поява книги „Ораторське мистецтво правників” має не тільки стимулювати вивчення риторики як академізованої дисципліни, а й стати базовим елементом у формуванні національного інтелекту як пріоритетного ресурсу суспільства.

Цінність посібника полягає ще й у тому, що він написаний на належному науково-методичному рівні та адаптований до умов трансформації української освіти в систему Болонського процесу. Посібник такого рівня прислужиться не лише для формування навиків ораторського мистецтва та правосвідомості, він буде корисним і для виховання громадянської позиції та політичної свідомості в новій генерації української молоді.